

ЈУБИЛЕЈИ

Др Бранко Павићевић

ПОВОДОМ ФОРМИРАЊА ПРВЕ КОМУНИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ*

Када је прије 60. година овдје основана прва организација комунистичке партије постало је јасно да се тиме отвара једна нова страница наше историје. Формирање прве комунистичке организације на Горњем Цеклину везано је за име Марка Машановића који је својом богатом и плодном дјелатношћу, својим животом и својом смрћу показао какву снагу имају људска увјерења.

Сложене путеве развоја које је Црна Гора прошла и противурјечне историјске процесе који су се у њој одигравали посљедњих стољећа, многи савременици нијесу успјели до краја да сагледају, схвате и објасне. Посљедње двије деценије прошлог и прве двије овог стољећа Црна Гора је чинила напоре да се укључи у модерне токове економског, политичког, друштвеног и културног живота. Како је тај сложени историјски процес текао и како су владајући кругови ондашње Црне Горе на њега утицали представља класичан образац нарастања унутрашњих супротности до степена дубоке социјалне кризе. Разрјешавање те кризе привремено су одложили балкански догађаји 1912—1913, док су је европски (1914—1918) још више продубили, тако да је Црна Гора почетком 1919. ушла у прави грађански рат. Шта је тај рат изазвало, како су друштвене снаге у њему биле распоређене, за какве се идеале ратовало — то су нека од питања која се и данас намећу када се расправља о тим збивањима?

Уједињење је у Црној Гори дочекано као остварење велике идеје југословенског заједништва, а истовремено, као излаз из политичке, економске и социјалне кризе кроз коју је ова земља пролазила. Скоро четрдесет година нерви црногорског народа били су затегнути до крајњих граница, очекиван је излаз из једног тешког стања, тражени су бољи путеви за будућност. Свако се надао да ће крај рата из основа промијенити положај Црне Горе и отворити нове изгледе за њен развој. У таквим условима отпочели су 1918. године избори за Подгоричку скупштину. На-

* Ријеч на централној прослави 13. јула 1979. на Горњем Цеклину.

чин како је она припремана, политичко-стратешке комбинације оних снага у чијој је сјенци радила и најзад одлуке које је донијела чине ову скупштину догађајем без преседана у црногорској историји. Противници уједињења, састављени од роајалистичких елемената у земљи и иностранству, вјешто су искористили у пропагандне сврхе одлуке скупштине, док су широки слојеви становништва, које је живот био оспособио да суде и о најделикатнијим стварима народне будућности, такође био разочаран одлукама овог форума, у првом реду зато што је олако прешао преко крупне историјске чињенице да на овом простору живи један народ са богатом историјом и својом традицијом државног, политичког и националног живота. Не водећи много рачуна о националном имену и достојанству, неки политичари окупљени око организатора Подгоричке скупштине изазвали су у народу право огорчење. Оружани сукоб који је непосредно иза тога избио представљао је рефлексе једне закашњеле грађанске револуције, која је на арену политичке борбе изабацила све слојеве црногорског становништва. Иако су њени токови наизмањ прекинути, она је оставила дубоке посљедице на даљи развој. Једно је сасвим сигурно да су тада биле незнатне друштвене снаге које су жељеле да се врате на старе колосјеке живота, исто као што у јануару 1919. није било много оних са потпуно јасном представом о томе шта је ваљало предузети да се изађе из тако дубоке кризе.

Црногорски народ је брзо извукао поуке из божићне побуне. Кад је постало јасно да национал-сепаратистичке снаге немају баш никаквог изгледа на успјех, требало је наћи алтернативу концепту који су нудили еспоненти централистичких и хегемонистичких политичких гарнитура, регрутованих добрим дијелом из реда личности малог политичког угледа и утицаја. Федералисти, инспирисани начелима једне конфузно дефинисане грађанске политичке идеологије, иако још неконституисани у праву политичку странку, то нијесу могли такође дати, јер су, поред осталог, питање статуса Црне Горе у новој држави одвајали од друштвеног система који се изграђивао.

На овако узнемирену политичку сцену Црне Горе појавио се тада један нови друштвени чинилац у који су упрте очи радништва, сељаштва и напредне интелигенције. Засноване на идејама научног социјализма, тада ничу по Црној Гори прве организације радничке партије, које ће 1919. бити уједињене у општејугословенску комунистичку партију. Показало се да је то била најзначајнија тековина уједињења, јер је тада настала снага која ће 20. година касније довести до правог уједињења свих народа и народности Југославије.

У освајању политичких позиција у Црној Гори комунистима је ишла на руку околност да је један дио становништва био релативно добро информисан о смислу и циљевима Октобарске револуције и изградњи пролетерске државе у Русији. Исто тако, сјећања на морнарску побуну у Котору и солидарност са црвеним морнарима дубоко је живјела у народној свијести. Од

великог утицаја на развој ондашњих прилика била је и чињеница да је већ 1919. било у Црној Гори неколико хиљада радника повратника из Јужне, Латинске и Сјеверне Америке. Тај економско-емигрантски елеменат представљао је посебну социјалну снагу, у њему су комунисти нашли снажан ослонац, будући да се радило о људима са искуством радничке и синдикалне борбе.

Успјеси које је КПЈ остварила на парламентарним изборима 1920. године показали су расположење црногорског народа — од 27.131 гласача, колико их је изашло на изборе, за листу КПЈ гласало је 10.218 гласача. Број гласова на листи Јована Томашевића био је двоструко већи од броја било које водеће грађанске партије; ни једна грађанска партија није се могла упоредити са КПЈ. Сличне резултате, као што је познато, остварила је КП и у другим југословенским земљама. Ови успјеси изазвали су реакцију владајућих кругова и убрзо послеје Обзнане отпочео је бијели терор.

Као што је познато, неки водећи теоретичари КПЈ двадесетих година нијесу били у стању да марксистичку доктрину о националном питању правилно примијене на сложену национално-политичку праксу нове државе. Већина водећих теоретичара КПЈ тада није довољно познавала нека Лењинова теоријска размишљања из посљедњих година његовог живота, а неки у својим радовима нијесу придавали значаја специфичним путевима национално-политичког развоја појединих југословенских народа и народности. Све је то довело до знатних идејно-политичких пометњи у вођству лијеве опозиције у Црној Гори.

У првим годинама бијелог терора неке грађанске политичке партије у Црној Гори, у првом реду федералисти, покушали су да црногорско сељаштво ставе у службу својих демагошких политичких комбинација, вјешто експлоатишући угрожени национални положај Црне Горе. Консолидујући своје редове послеје Обзнане, КПЈ је у својим теоријским расправљањима покушавала да се ослободи велике заблуде у погледу значаја националног питања за практично политичку дјелатност у многонационалној држави. Утицај КП у Црној Гори растао је код црногорског сељаштва по мјери којом се партија ослобађа илузија о националном питању, полазећи од увјерења да оно има класни карактер и да га само може ријешити пролетаријат у будућој пролетерској држави.

Славећи данас шездесету годишњицу оснивања КПЈ, СКОЈ-а и класних синдиката, оживљавамо успомену на истакнутог првака југословенског радничког покрета, чија је богата и плодна дјелатност, уткана у ранију историју КПЈ.

Марко Машановић је ушао у политички живот своје земље још 1914, кад је као социјалистички оријентисан омладинац указивао на прикривене покретачке снаге које су народе и државе извеле на војништа првог свјетског рата. Његово политичко биће

дефинитивно је одређено кад је као повратник из концентрационих логора у Мађарској приступио формирању прве организације радничке партије у свом крају. У име комуниста Црне Горе Марко Машановић је учествовао на оснивачком конгресу Социјалистичке радничке партије (комуниста) и касније на Вуковарском конгресу. По одлуци Партије, одлази 1926. године у СССР, гдје ступа на Комунистички универзитет западних мањина у Москви, прво као слушалац, а затим као наставник, узимајући активног учешћа у раду југословенске групе при Коминтерни.

Истакнуту улогу играо је Марко Машановић у борби против фракционашке дјелатности у КПЈ. Кад је крајем 1928. године у Москви одржано савјетовање о фракцијским борбама у КПЈ, у присуству представника Извршног комитета Коминтерне на челу са Георги Димитровом, на њему је узео учешћа и Марко Машановић. На савјетовању је прихваћена и оцијењена као историјски докуменат Директива делегата Загребачке партијске организације, чији је аутор и идејни инспиратор био друг Тито, усвојено Отворено писмо Коминтерне свим члановима КПЈ, суспендовано старо и именовано ново руководство Партије. Поред Ђура Ђаковића у нови Централни комитет изабран је и Марко Машановић. Непосредно послје тога, Марко Машановић одлази за Србију да у Београдској партијској организацији, гдје је утицај Симе Марковића био најнепосреднији, објасни смисао Отвореног писма Коминтерне. Наишавши на велике тешкоће, он тада објављује своје чувено писмо „Свим члановима београдске организације“ у илегалном Билтену Мјесног комитета за Београд. Заједно са Ђуром Ђаковићем, Машановић тада организује партијску конференцију у Београду, на којој је прихваћено Отворено писмо Коминтерне, Упутство Централног комитета и на којој је изабрано ново партијско руководство за округ београдски.

На Четвртном конгресу КПЈ Машановић је поново изабран у Централни комитет. Колико данас знамо, он је послје Четвртог конгреса неколико пута долазио у Југославију да обавља важне послове у партијским организацијама неких југословенских земаља.

На последњи задатак Марко Машановић пошао је из Граца 16. априла 1930. за Љубљану, а одатле наставио пут преко Загреба и Сарајева за Црну Гору. Чим је пријешао границу, за њим је расписана потјерница, а већ 19. априла одиграли су се догађаји у Среском начелству на Цетињу, чији је криви епизод познат. Тако је револуционарни портрет Марка Машановића добио 19. априла 1930. своју посљедњу, херојску црту.

Револуционарни лик Марка Машановића и његово прегалаштво спадају у најсветлије странице историје нашег покрета. Његова погибија, као и херојска смрт Ђура Ђаковића, Брацана Брацановића и легендарних секретара СКОЈ-а, улиле су наду и учврстиле вјеру у снагу једне идеологије, инспирисане научним сазнањем о неопходности револуционарних промјена у дру-

штву. Већ почетком 1932. долази до обнављања дјелатности КП у Црној Гори, која тада има своје организације у 25. мјеста, са више од 200 чланова, како је то могла да констатује покрајинска партијска конференција одржана у Котору исте године. Крајем 1935. тај је број више него утростручен, док је број чланова СКОЈ-а нарастао такође до близу 600. Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору тада покреће илегални лист „Удар“.

Већ од средине тридесетих година у теорији и политичкој пракси КПЈ одигравају се догађаји од судбоносног значаја за развој револуционарног покрета и политички живот Југославије. Тада је јасно изражена жеља да комунисти треба да постану одлучујући фактор у национално-револуционарном покрету југословенских народа и народности. Полазећи од сазнања да национално питање не може бити ријешено у капитализму и да не може бити одвојено од класне борбе пролетаријата, црногорски комунисти постепено постају једина снага која је нудила права рјешења за положај Црне Горе. Такав свој став црногорски комунисти најбоље су изразили у једном прогласу 1939. рекавши: „Судбина Црне Горе нераздвојно је везана за судбину Хрватске, Србије, Македоније, Словеније и Босне и Херцеговине. Само у заједничкој борби црногорског народа и осталих народа Југославије једино је могуће извојевати да Црна Гора... буде слободна и равноправна јединица и да живи слободним, националним животом у оквиру државне заједнице Југославије“. Историја је снажно потврдила ово схватање.

Од средине тридесетих година КП у Црној Гори ради на стварању црногорског народног фронта слободе, руководећи се жељом да изгради један широки општенародни програм, који је требало да окупи све демократске и слободољубиве снаге друштва. Резултати тих напора брзо су се показали. Углед партије је растао из дана у дан. То су најбоље показале демонстрације 1935, белведерске демонстрације 1936, као и велике демонстрације 1938. године. Израђујући тако широк политичко-стратешки програм, КП у Црној Гори нашла је снажан ослонац у омладини: радничкој, сељачкој, средњошколској и студентској. На овом мјесту треба посебно истаћи улогу црногорских студената који су прошли револуционарну школу на Београдском универзитету. Из те школе изашла је плејада истакнутих комунистичких првобораца, који су подигли углед наше земље у револуционарним круговима Југославије.

Ослобађајући се доктринерског схематизма Коминтерне, КПЈ је све више постојала права народна партија, сви радни слојеви друштва почели су да прихватају њен политички програм и да са пажњом слушају њен глас. То су најбоље показали догађаји у априлском рату и непосредно после окупације. КПЈ је тада представљала једину организовану општејугословенску политичку снагу, способну да изради јединствен програм за све народе и народности Југославије.

Комунистичка партија у Црној Гори, са 1.800 чланова и 5.000 скојеваца, потпуно спремна је дочекала позив Централног комитета и друга Тита на устанак.

У тринаестојулском устанку сјединила се традиција ослободилачке борбе, преношена из генерације у генерацију снагом навике и васпитања, са модерним схватањем социјалистичког препорода и социјалистичке револуције. Резултат ове историјске повезаности, вредност схватања друштвеног живота и погледа у будућност, дао је устанку у Црној Гори карактер свенародне мисли и акције и неопходну снагу којом су све народне енергије стављене у покрет. Црногорци су на властитом искуству схватили да народ који није спреман на велике жртве у преломним тренуцима историје нема велике изгледе за будућност.

У најаутентичнијем револуционарном плебисциту извршеном у условима једног тешког ослободилачког рата, црногорски народ, заједно са другим братским народима и народностима Југославије, прихватио је историјска рјешења 1943. и тиме одредио свој положај у југословенској социјалистичкој заједници народа и народности. Сваком је тада постало јасно, изузев оних који то нијесу жељели да схвате, да је било каква алтернатива значила враћање на концепте старих система и идеологија.

Пролетерску заставу коју је Марко Машановић развио овдје године 1919. прихватиле су руке његових субораца и часно је носиле кроз многе класне битке и сударе у старој Југославији. Под том заставом само из Горњег Цеклина борило се на ратиштима народноослободилачког рата и народне револуције 150 бораца. Од њих 23 налазили су се у легендарном II ловћенском батаљону прослављене IV црногорске пролетерске бригаде. Тај батаљон, под командом вашег суграђанина, Ника Маркова Стругара направио је на Вилића Гувну бесмртни подвиг и ушао у народну легенду. Са територије данашње општине цетињске узело је учешћа у разним јединицама НОВ преко 5.000 бораца, од којих су 45 добили звање народног хероја. Преживјели борци Југославије са пијететом и усхићењем изговарају имена прослављених батаљона ловћенских који су у Првој пролетерској и IV црногорској пролетерској бригади својим херојизмом дали снажан допринос уздизању наше ратне и револуционарне славе.

Ослањајући се на тековине наше доратне револуционарне борбе, историјске резултате оружаног дијела наше револуције, на остварени ниво 35. годишње интензивне социјалистичке изградње, ми данас улажемо напоре да развијемо и усавршимо систем социјалистичког самоуправљања, уверени да такав пут развоја једино одговара историјским условима наше земље, захтјевима научно-технолошког прогреса савременог свијета и цивилизацији у коју треба да закорачимо. Једанаести конгрес СКЈ и Седми конгрес СК Црне Горе означили су у том погледу правце нашег даљег развоја, одредили политичко-стратешке циљеве којима треба да стремимо.

Најновија иницијатива друга Тита о уношењу неких нових начела у наш систем руковођења треба наш самоуправни социјалистички организам још више да усаврши, да га потпуно веже за стварлачке иницијативе широких радних слојева, како би постао стварна школа кроз коју треба да прођу милионске масе радних људи. Изграђујући такав систем, треба без страха да се ослобађамо оног наслеђа које не може да издржи критеријуме времена, како би омогућили да у наш живот, начин мишљења, морал и навике уђу модерна мјерила, строги критеријуми реда и идеје које полазе од визије друштвених односа у којима ће стваралачки рад бити основно мјерило вриједности и човјековог положаја у друштву.

Гаранција будућности Црне Горе је постојање снажне социјалистичке Југославије. Недавно смо се у то још једанпут практично освједочили, кад је катастрофална стихија тешко погодила црногорски народ; сви радни људи Југославије подијелили су са нама тешкоће на начин како то може само да учини заједница слободно удружених људи. Ово наравно не умањује већ повећава обавезе црногорског народа да усмјери своје радне напоре на обнови и још модернијој изградњи пострадалог подручја. Реално је очекивати да ће овај изузетно тежак ударац мобилисати радне напоре наших људи и усмјерити њихову дјелатност на изградњу привредно и културно оснажене Црне Горе. Стваралачке снаге којима располажемо гарантују нам да то можемо учинити.